Hs. 1025

een codicologische beschrijving van het handschrift en een transcriptie van *Synt Bernardus contemplacien*

Ariane Standaart
studentnummer 3230198

Bachelorscriptie historische letterkunde
docent Bart Besamusca

Inhoud

Samenvatting p. 2

Inleiding p. 3

Beschrijving van hs. 1025

Inhoud p. 5
Datering en lokalisering p. 6
Boekblok en mise-en-page p. 7
Schrift p. 8
Tekstgeleding en rubricatie p. 9
Decoratie, illustratie en verluchting p. 10
Band p. 10
Geschiedenis p. 13
Literatuur p. 13
Katernentabel p. 13

Transcripties

De teksten p. 17
Wijze van transcriberen p. 17
Opmaak p. 18
Synt Bernardus contemplacien p. 18
Sinte Bernardus contemplacie p. 48
Vergelijking beide fragmenten p. 51

Bibliografie p. 52

Samenvatting

In deze scriptie heb ik een codicologische beschrijving opgenomen van hs. 1025, dat bewaard wordt in de Universiteitsbibliotheek Utrecht. Naar aanleiding van de watermerken in het papier en de stempels op de oorspronkelijke boekband dateer ik het handschrift tussen 1504 en 1510 en stel ik vast dat het in het Nederrhein-gebied is ontstaan, hoogstwaarschijnlijk in de omgeving van Düsseldorf.
Naast de codicologische beschrijving heb ik een tekst uit het handschrift getranscribeerd, te weten *Synt Bernardus contemplacien*, en deze vergeleken met een tekst met eenzelfde titel uit het handschrift 131 H 20, dat in het bezit is van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Het fragment in Den Haag bleek echter verkeerd ingebonden, waardoor er slechts twee gehavende folia overgeleverd zijn. Ondanks het feit dat beide teksten eenzelfde titel dragen, komen zij qua inhoud niet overeen.

Inleiding

Toen ik hs. 1025 voor het eerst onder ogen kreeg, maakte het gelijk al een betoverende indruk; de lederen boekband bevatte stempels die nog erg goed zichtbaar waren en die over elkaar heen gedrukt leken. De secundaire literatuur prikkelde ook gelijk; waar in de ene bron staat te lezen dat het om een Middelnederlands handschrift gaat[1], heeft de andere auteur het over een Middelduits handschrift, afkomstig uit het Niederrhein-gebied[2]. Weer een andere bron doet geen uitspraken over de herkomst van het handschrift en geeft aan dat deze simpelweg onbekend is.[3] Op welke informatie deze beweringen gebaseerd zijn, is niet duidelijk. Vandaar dat het mij interessant leek om een poging te doen vast te stellen waar hs. 1025 vandaan komt en of we aan de hand van de herkomst kunnen spreken van Middelnederlands, of dat de tekst toch meer richting Middelduits gaat. De teksten in het handschrift zijn niet uitgesproken Duits, maar wijken ook af van het 'standaard' Middelnederlands dat wij kennen. Van één van de teksten uit het handschrift heb ik een transcriptie gemaakt waarin opvalt dat men in plaats van 'ende' gebruik maakt van 'ind', wat toch Middelduits doet vermoeden.

Hoewel er het een en ander over hs. 1025 geschreven is, zijn dit voornamelijk opmerkingen in artikelen over teksten die in het handschrift voorkomen en wordt er maar weinig over het handschrift zelf gesproken. Het mag duidelijk zijn dat er ook nog geen codicologische beschrijving van hs. 1025 was en dat ik daar middels deze scriptie op in wil springen. Van de meeste teksten in het handschrift zijn er geen edities beschikbaar. Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op een artikel van Robrecht Lievens over de *Meditationes*, of *Overpeinzingen* van Bernardus waarin hij *Synt Bernardus contemplacien* uit hs. 1025 in een van zijn voetnoten noemt. Hij merkt op dat het een ongewone titel is en wijst op een tekst in een handschrift in Den Haag met dezelfde titel.[4] Een toelichting waarin Lievens duidelijk maakt waarom hij van mening is dat deze titel ongewoon is, blijft achterwege. Tussen neus en lippen door wordt bovendien vermeld dat hs. 1025 van Duitse origine is, waarmee Lievens aansluit bij Erika Bauer die beweert dat het handschrift Middelduits is[5]. Omdat er nog geen transcriptie van *Synt Bernardus contemplacien* beschikbaar is en Lievens op de mogelijkheid wijst dat er een gelijke Middelnederlandse versie van de tekst is, heb ik deze tekst en de tekst uit hs. 131 H 20 getranscribeerd om ze met elkaar te vergelijken en beide in deze scriptie opgenomen.

Het eerste deel van deze scriptie besteed ik aan de codicologische beschrijving van hs. 1025. Ik behandel achtereenvolgens de inhoud, de datering en lokalisering, het boekblok en de mise-en-page, het schrift, de tekstgeleding en rubricatie, de decoratie, illustratie en verluchting, de band, de geschiedenis en een overzicht van de literatuur waarin hs. 1025 genoemd wordt. Ik beëindig de beschrijving met een katernentabel waarin het handschrift en de bijzonderheden systematisch zijn weergegeven.

Als leidraad voor de codicologische beschrijving heb ik de catalogus van Jos A.A.M. Biemans[6] genomen en de beschrijving van hs. 129 A 10, in bezit van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, door Jan Willem Klein[7]. Vanwege de stempels op de boekband heb ik voor dit onderdeel van de beschrijving bovendien gebruik gemaakt van *Spespaneel en drakenstempel* van Elly Cockx-Indestege

[1] www.mmdc.nl
[2] Bauer 1983, p. 133-134.
[3] Fleischer 1976, p. 22.
[4] Lievens 1995, p. 316-317.
[5] Bauer 1983, p. 133-134.
[6] Biemans 1997.
[7] Besamusca en Postma 1997, p. 51-110.

en Jan Storm van Leeuwen[8] en voor de verdere boekband heb ik de *Leidraad bij het beschrijven van een boekband* van G. Gerritsen-Geywitz e.a.[9] geraadpleegd.

Het handschrift in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, dat ook de *contemplacien* van Bernardus zou bevatten, bleek een convoluut, waarin de twee folia met de tekst van Bernardus verkeerd zijn ingebonden. Ik heb deze folia getranscribeerd en naast de transcriptie van de tekst uit hs. 1025 gelegd. De transcripties en de uitkomsten van de vergelijking presenteer ik in het tweede deel van deze scriptie.

[8] Cockx-Indestege en Storm van Leeuwen 2011.
[9] Gerritsen-Geywitz e.a. 2002.

Beschrijving van het handschrift

Hs. 1025 (olim 438) Utrecht, plaatsnummer 2 E 27
Afmeting blad 139 x 100 mm; 296 folia; ca. 1504-1510; behandeld met Cire 212 in augustus 1988.

Inhoud

Suuerliche capittel, fol. 1r-48r

Incipit: Hy begynnen suuerliche capittel die eynen geistlichen mynschen syne onvolomenheit wysen zo besseren Dat eirste

Explicit: De sich gerne volcomenclichen onderdeynnich macht dem amen om gotz wil got sal eine geuen sonderlynger gracien in desen intgegenwerdigen leuen ind sal eine verheuen in der glorien des ewigen leuens ons here ihesus cristus de gebundyt is in ewicheit a m e n nota bene He is wyss de got lieff hait is wys de eine seluer trent he ys wys ind wail geleirt de alldynck in dat liefste keirt Hydt gotvul die schreuerce suster appolonia

Eyn deuoet boichelgyn, fol. 49r-86r

Incipit: Hie begynt eyn deuoet boichelgyn gehesschen in latyne qui sequitur me

Explicit: Hie in der zijt ind na desen leuen sullen si besitzen dat ewige leuen zo wilchen wir comen moissen ind besitzen dat ewige goit des gonne ons got vch syn oitmoidicheit amen

Der geistliche mynnen bryeff, fol. 86v-159v

Incipit: Hy begynnet Der geistliche mynnen bryeff Der sant eyn dienre der ewiger wysheit her ind dar synen geistlichen kynderen Die vur rede

Explicit: It lygz an eyn op geuen des willen in gotz will it sy sues off suer in eynre onder-
(Einde van het verhaal ontbreekt.)

Eyn ynnige betrachtinge, fol. 160r-215r

Incipit: Her begijnt eyn ynnige betrachtinge van de leuen ind lyden ons lieuen heren

Explicit: Got si gebundyt in der ewicheit amen

(Bevat zes verschillende subtitels; op fol. 160r, fol. 177r, fol. 183r, fol. 188v, fol. 193r en fol. 205v; de initialen bij de subtitels op fol. 183r en fol. 188v zijn twee regels hoog, die bij de andere folia zijn drie regels hoog. Fol. 160r: Her begijnt eyn ynnige betrachtinge van de leuen ind lyden ons lieuen heren; fol. 177r: Dyt is eyn suuuerliche oeffynge van den lyden ons heren; fol. 183r: van den werdigen heiligen lyden ons lieuen heren; fol. 188v: van der doit ons lieue heren; fol. 193r: Hy begynnen die oeffenge die man halden sal tusschen paisschen ind pyusten; fol. 205v: Dese oeuyngen sal eyn goit geistlich men oeuen ouer dach alle vren)

Synt Bernardus contemplacien, fol. 215r-232r

Incipit: Her begynt synt bernardus contemplacien

Explicit: Ind eir sult gaen sitzen ind weynen met eir ind bidden eir ynnenclichen voir eir seluer ind vur vr frunde dat si ons gracie moes vercrygen voir eiren son dat wir ons her also vereynigen moissen in eynen geistlichen leuen dat wir nummernie van eir verscheiden in werden in der glorien her bouen amen

XV artikelen van lyden ons lieuen heren, fol. 232r-242r

Incipit: Dit synt xv artikelen van lyden ons lieuen heren ihesus cristus

Explicit: Ind den minschen werden syn sunden vergeuen stuerf he in der seluer vren he voir d in den hemell sonder myddel blyft he leuedich so is he als eyn gedoist kynt van eynen dage ind verdeynt groissen loyn

Van vuuff geistlicher sloissen, fol. 242r-249r

Incipit: Dyt is van vuuff geistlicher sloissen dae man sich in oeuen sal eyn eickliche ?en

Explicit: Ich hain sy gewesschen dat die eine her in oeffenen dat si also groisse genade ind gracie aff intfangen deo gracias

Der palm boem, fol. 249r-265r

Incipit: Her begijnt der palm boem ind is sier suuerlich

Explicit: Ind ouch vil anderre nutzicheit die van geduldicheit komen amen

Eyn gemeyn manyeren, fol. 265r-296v

Incipit: Dit is eyn gemeyn manyeren die gedachten zo machen van den rych der here melen om eyn bewechynge zo hauen ind eyn begerden dat zo vercrygen ind eyn mynsch sal eine hie in oeffen des sundachs van der vrouden des ewigen leuens

Explicit: Nae deser tzyt in is geyn tzyt dat wir verdienen konnen mirckt dir

Datering en lokalisering

Om het handschrift te dateren en lokaliseren heb ik gebruik gemaakt van de watermerken in het papier en de stempels op de oorspronkelijke boekband.
De bestaande secundaire literatuur dateert het ontstaan van hs. 1025 tussen 1490 en 1510[10]. Volgens Erika Bauer is het afkomstig uit het Niederrhein-gebied[11], terwijl de digitale catalogus Medieval Manuscripts in Dutch Collections het heeft over het noordwesten van Duitsland en het noordoosten van Nederland, met name het gebied rond Salland, Twente en Gelderland[12].

Bij het onderzoek naar de stempels op de boekband bleek er in geen van de stempel- en boekbandoverzichten[13] een stempel voor te komen die exact gelijk was aan een stempel op de boekband. Toen ik dit voorlegde aan conservator Bart Jaski, bleek hij dit niet zo verwonderlijk te vinden. Hij vertelde me dat er vaak meerdere stempels gemaakt werden die daardoor wat van elkaar kunnen afwijken qua formaat en dat men ook door slijtage genoodzaakt was nieuwe, en dus afwijkende, stempels te maken. Wel bleken alle stempels die er het meeste op leken uit het Niederrhein-gebied afkomstig te zijn.[14]

Hs. 1025 bevat twee verschillende watermerken die door het snijden van het papier in folia in verschillende formaten voorkomen. Het gaat continu om paren, waarbij elk folium de helft van het watermerk bevat. Het eerste watermerk, een drinkkan met een kroon, waarop een bloem of een blad zit, komt voor in de volgende folia: 7&8, 15&16, 17&18, 27&28, 39&40, 49&50, 51&52, 73&74, 81&82, 93&94, 101&102, 105&106, 115&116, 125&126, 131&132, 139&140, 147&148, 153&154, 257&258, 277&278 en 291&292. Hoewel dit watermerk niet gelijk is aan een van de watermerken uit de overzichten van Briquet of Piccard, heeft het wel de meeste overeenkomsten met watermerk nr. 31577 van Piccard, uit een handschrift uit Utrecht (1527) en met nr. 31601 uit Frankfurt am Main (1496).

Het tweede watermerk is een wapenschild met drie lelies, daarboven een kroon en blad en daaronder een hoofdletter. Het komt voor op de volgende folia: 63&64, 65&66, 166&167, 168&169, 182&183, 195&196, 199&200, 203&204, 209&210, 227&228, 231&232, 239&240, 243&244 en 253&254. Exact hetzelfde watermerk komt in Piccard voor met het nummer 128611. Dit watermerk is afkomstig uit een handschrift uit Düsseldorf en is ontstaan in 1508.

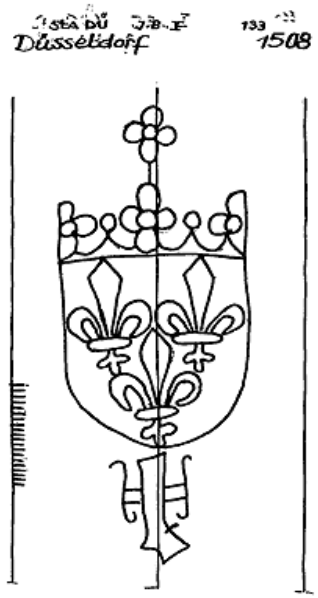

Piccard, watermerk nr. 128611

[10] Tervooren 2006, p. 75.
[11] Bauer 1983, p. 133-134.
[12] http://www.mmdc.nl/
[13] Hulshof en Schretlen 1921, Kyriß 1956, Mazal 1970, Schmidt-Künsemüller 1980, Schunke 1979, Sprandel-Krafft 2000, Wind 1982.
[14] De grote stempel met het lam komt het meest overeen met een stempel gevonden op een boekband uit Koblenz en de randen komen het meest overeen met de randen gevonden op een boekband uit Kulm. Zie voor verdere informatie over de stempels de beschrijving van de boekband.

Hoewel A.K. Offenberg in zijn artikel 'Hoe waterdicht zijn dateringen met watermerken?' de betrouwbaarheid van watermerken voor de datering en lokalisering van handschriften zonder gebruik te maken van goede foto's en de waarneembare knoopjes waarmee de draadfiguur in de zeef zat in twijfel trekt, wil ik het aantreffen van een watermerk dat exact overeen komt met nr. 128611 uit het overzicht van Piccard toch gebruiken om met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vast te stellen dat het handschrift uit de omgeving van Düsseldorf afkomstig is en dus uit het Niederrhein-gebied. Offenberg geeft aan dat het essentieel is voor de betrouwbaarheid dat een merkenpaar "door de gehele oplage van een boek in een zekere regelmatige opeenvolging voorkomt, zodat men kan aannemen, dat er een flinke stapel papier van gelijke herkomst is gebruikt."[15] Het watermerk dat overeenkomt met nr. 128611 van Piccard komt in totaal veertien keer in het handschrift voor, verspreid over het gehele werk.

Offenberg haalt in zijn artikel bibliograaf Allan Stevenson aan, die aantoonde dat het voor de laat-middeleeuwse papiermaker economisch gezien niet mogelijk was zijn voorraad voor een lange periode op te slaan. Als gevolg daarvan moest een drukker bijtijds de hoeveelheid papier die hij nodig had berekenen en bestellen. Wanneer het papier afkomstig was van een papierhandelaar uit de omgeving van de drukker, werd het ten hoogste enkele weken opgeslagen. In de regel bestelde de drukker voor elke nieuwe uitgave een nieuwe voorraad papier. Offenberg stelt om die redenen dat "in het algemeen geldt, dat papier met identieke watermerken – dus afkomstig uit dezelfde papierzeef – binnen drie tot vier jaar opgebruikt werd."[16] Aan de hand van deze informatie en de overeenkomende watermerken, wil ik de datering naar boven bijstellen en het handschrift tussen 1504 en 1510 dateren. Op deze jaartallen kom ik vanwege het feit dat het Düsseldorfse handschrift met hetzelfde watermerk uit 1508 komt en hetzelfde papier volgens Offenberg binnen drie tot vier jaar gebruikt moet zijn. Het is mogelijk dat het papier als eerst voor hs. 1025 gebruikt werd en hs. 1025 dus vier jaar voor het Düsseldorfse werk tot stand kwam, maar ook dat het vier jaar na het Düsseldorfse handschrift tot stand kwam. Vandaar de datering tussen 1504 en 1510. Ik heb hierbij als bovengrens 1510 aangehouden en niet 1512, omdat Tervooren het handschrift tussen 1490 en 1510 dateert[17] en zijn criteria hiervoor onbekend zijn, daar hij die niet vermeldt.

Omdat ik het handschrift rond Düsseldorf lokaliseer, sluit ik me aan bij Erika Bauer die over Middelduits spreekt en niet over Middelnederlands[18].

Boekblok en mise-en-page

Het handschrift bestaat uit 37 katernen; allemaal quaternio's, met uitzondering van katern 25 die uit negen folia lijkt te bestaan. Bij katern nummer 20 ontbreekt er een folium, de tekst is nog niet beëindigd[19] en de resten van het ontbrekende folium zijn nog aanwezig, maar op het volgende folium start een nieuwe tekst. De moderne potloodfoliëring in de rechter bovenhoek van elk recto loopt echter gewoon door, wat erop lijkt te wijzen dat het handschrift dit ontbrekende folium al in een vroeg stadium is kwijtgeraakt. Een oorspronkelijke foliëring en verdere katernsignaturen en custoden zijn niet (meer) aanwezig.

Het bladformaat of boekblok is 139 x 100 mm (gemeten op fol. 120) en de schrijfspiegel is 95 x 62 mm (gemeten op fol. 89). Op fol. 120r zit de onderste lijn van de schrijfspiegel te hoog maar is er onder doorgeschreven. Er is geschreven *above top line*. De tekst is geschreven in één kolom met 21 regels. Op de folia 19r, 22v, 34r, 35r, 38v, 39v, 68v, 69r en 103r komen echter maar 20 regels voor, terwijl de folia 135v en 194v respectievelijk 22 en 24 versregels bevatten.

---

[15] Offenberg 1992, p. 6.
[16] Offenberg 1992, p.6.
[17] Tervooren 2006, p. 75.
[18] Bauer 1983, p. 133-134.
[19] Dit is ondermeer op te merken door het feit dat het laatste woord op fol. 159r een afbrekingsstreepje heeft.

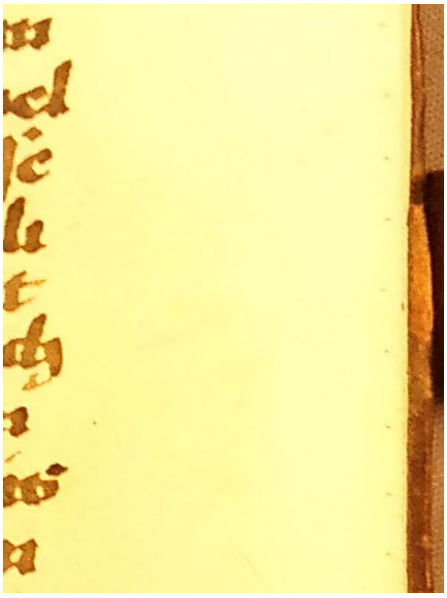

Prikgaatjes aan de zijkant van folium 43

Voor de liniering is er gebruik gemaakt van loodstift, er is een scherpe, grijskleurige lijn zichtbaar, die soms in zijn geheel wegvalt. Op sommige folia, zoals fol. 52r, is de liniering beter zichtbaar dan op andere. Er is sprake van zowel horizontale, als verticale liniering in stift.

De prikking is door de besnoeiing vrijwel geheel verdwenen, maar op fol. 43 tot en met fol. 46, fol. 241, fol. 242, fol. 247 en fol. 248 is hij nog zichtbaar. Daar blijkt ook dat de gaatjes als exact richtpunt voor de lijnen gebruikt zijn.

Schrift

De hoofdtekst is geschreven in een littera hybrida. Het lijkt er sterk op dat hs. 1025 door slechts één hand vervaardigd is en dat deze hand ook verantwoordelijk is voor de rubriceringen en enkele correcties[20]. Omdat de rubricering ondermeer een andere *h* en *d* hanteert, lijkt het alsof de rubricatie van een andere hand is dan de tekst zelf. In de rubricering op folium 14r is echter te zien dat de rubricator hier zowel de afwijkende *h* en *d* voor de rubricaties gebruikt, als de *h* en *d* die ook in de rest van het handschrift voorkomt. Hieruit blijkt dat zowel de tekst als de rubricatie van dezelfde hand is.

Fol. 8v; de D in de rubricering is anders dan de D die verder gebruikt worden. Ditzelfde geldt voor de H

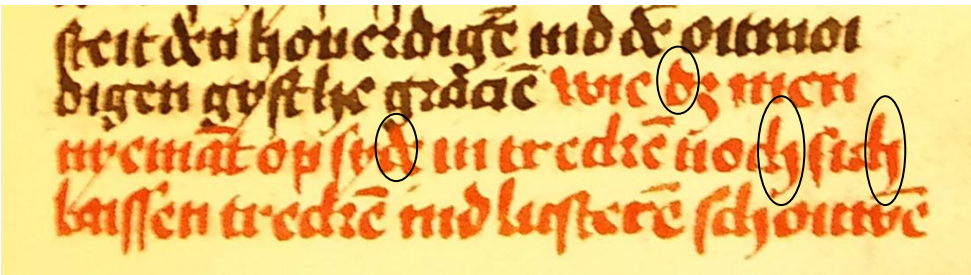

Fol. 14r; de rubricering bevat twee verschillende D's en H's

De overige aantekeningen die in het handschrift aangetroffen worden, lijken van twee andere handen. Op de verso-zijde van het vrije schutblad valt "fa benen jan" te lezen in een handschrift dat lijkt op een cursiva recentior. Van dezelfde hand is de tekst "jesu cristi" op de verder blanco verso-zijde van fol. 48. Het is onduidelijk wat de eerste aantekening van deze hand betekent en wanneer deze aantekeningen gemaakt zijn. Aantekeningen van een derde hand zijn te vinden op fol. 296r en 296v. Deze aantekeningen zijn niet heel goed leesbaar,

[20] De correcties door de kopiist zijn te vinden op fol. 99r, fol. 137v en fol. 269v. Op folium 157r is een symbool dat lijkt op een *T* zichtbaar, maar een vergelijkbaar symbool is niet in de verdere tekst terug te vinden. Omdat het even dik is als de tekst en er dezelfde inkt gebruikt lijkt te zijn, ga ik er vanuit dat het hier toch om een correctie van de kopiist gaat.

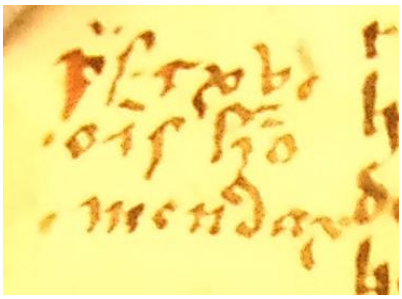

Bovenste aantekening in de kantlijn op fol. 296v; op de eerste regel lijkt er verwezen te worden naar psalm 116 (ps cxvi)

lijken eveneens op de cursiva recentior en zijn mogelijk verwijzingen naar secundaire literatuur. Het zijn in totaal vijf verschillende aantekeningen, respectievelijk drie op fol. 296r en twee op fol. 296v, en ze bevatten rubriceringen. In drie van de vijf aantekeningen wordt er naar "Johannes" verwezen en het lijkt erop dat men in de eerste aantekening op fol. 296v naar psalm 116 verwijst.

Daarnaast is er met potlood in modern schrift op het dekblad "Kast 2; Pl. E No. 27; S. 1025" geschreven en staat er "W 49-10" in de linker bovenhoek. Dit laatste is echter met pen geschreven en vermoedelijk het negentiende eeuwse journaalnummer. Op fol. 49v, fol. 50v en fol. 261v zijn er in de kantlijn kruisjes en streepjes aangebracht. Omdat dit eveneens met potlood gedaan is, zijn deze aantekeningen hoogstwaarschijnlijk afkomstig van dezelfde hand als het moderne schrift op het voordekblad. Ook de foliëring is van dezelfde hand.

Tekstgeleding en rubricatie

Het *Suuerliche capittel* begint op fol. 1r met een gekleurde initiaal van zes versregels hoog binnen een initiaalveld. Het bevat gecompliceerd penwerk en gekleurde decoratie die zich verspreidt over het gehele folium en zowel abstracte als botanische motieven bevat. Ook *Der geistliche mynnen bryeff* begint op fol. 86v met een gekleurde veldinitiaal, welke vijf versregels hoog is. Evenals bij het *Suuerliche capittel* loopt het penwerk vanuit het initiaalveld uit in de marge en bevat het zowel abstracte als botanische motieven. Onderaan fol. 86v bevindt zich een bandenrol met 'S. Appollonia' erop. De verdere teksten beginnen elk met een gewone initiaal met eenvoudig penwerk, enkel de hoogte van de initiaal verschilt per tekst. *Eyn deuoet boichelgyn* begint op fol. 49r met een gewone initiaal van vier versregels hoog, *Eyn ynnige betrachtinge*'s initiaal op fol. 160r is drie versregels hoog en *S. Bernardus*, *XV Artikelen*, *Der Palm boem* en *Eyn gemeyn manyeren* beginnen alle vier met een initiaal van twee versregels hoog. Hiermee wijken de initialen niet af van de hoofdstukinitialen die in de verdere teksten gebruikt worden. *Van vuuff geistlicher sloissen* begint op fol. 242r met een initiaal van vier versregels hoog, maar die bevindt zich, in tegenstelling tot de andere initialen, buiten het tekstblok. Waarschijnlijk heeft dit met de specifieke initiaal te maken, de *i*, die zich op meerdere plaatsen in het handschrift buiten het tekstblok bevindt[21].

Fol. 86v; begininitiaal van 'Der geistliche mynnen bryeff'

Fol. 242r; I-initaal buiten tekstblok

Er wordt enkel gebruik gemaakt van rood penwerk. Verdere tekstgeleding bestaat uit gewone initialen met eenvoudig penwerk die twee of drie versregels hoog zijn. Afwijkend daarvan zijn de *i*-initialen met eenvoudig penwerk die zich buiten het tekstblok bevinden en respectievelijk vijf en vier tekstregels bevatten. Daarnaast is de gewone initiaal met uitlopend gecompliceerd penwerk in de vorm van een gezicht en abstracte motieven op fol. 7v noemenswaardig, de initiaal met eenvoudig penwerk dat voor een deel onder het tekstblok doorloopt op fol. 129r en fol. 289v en de gekleurde initialen

[21] Het initiaal met de letter *I* komt ook buiten het tekstblok voor op de volgende folia: fol.10r, fol. 64v, fol. 57v, fol. 79r, fol. 112v, fol. 123v, fol. 129r, fol. 140v, fol. 149v, fol. 177r, fol. 242r, fol. 279r, fol. 289v en fol. 291v.

met abstracte motieven op fol. 2v en fol. 8v.

De incipits zijn gerubriceerd en ook hoofdstuktitels worden in rood aangegeven. Er is sprake van standaardrubricering; er zijn rood aangestreepte letters en rood onderstreepte woorden door het gehele handschrift te vinden.

Opvallend is dat het penwerk in het *Suuerliche capittel* uitgebreider is dan het penwerk in de daarop volgende teksten, met uitzondering van het eerste folium van *Der geistliche mynnen bryeff*. Omdat de katerngrens na het *Suuerliche capittel* ook de tekstgrens is, doet dit vermoeden dat deze eerste tekst in eerste instantie voor een luxer handschrift vervaardigd werd. Het Düsseldorfse watermerk komt daarnaast niet in het papier van deze tekst voor en daarom is er niet met zekerheid te zeggen dat het gelijktijdig met de andere teksten in dit handschrift tot stand is gekomen. Omdat het watermerk met de drinkkan wel in de andere teksten voorkomt, is het aannemelijk dat het *Suuerliche capittel* binnen vier jaar vóór de andere teksten tot stand is gekomen, of binnen vier jaar daarna[22]. In het eerste geval was er papier van het *Suuerliche capittel* over en in het tweede geval was er papier van de andere teksten over.

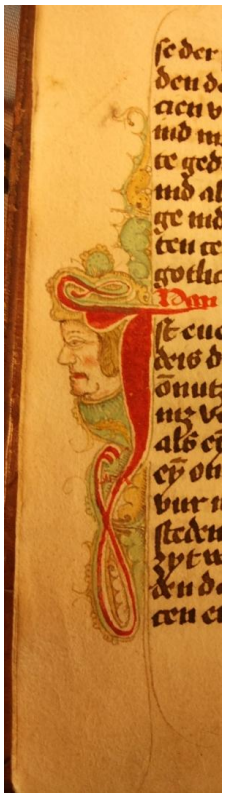

Fol. 7v; I-initiaal met schildering in de vorm van een gezicht.

Decoratie en illustratie, verluchting

Op drie folia na is de enige decoratie in hs. 1025 het eenvoudige penwerk bij de initialen. De drie folia met meer verluchting zijn de gekleurde decoratie bij de initialen op fol. 1r, fol. 7v en fol. 86v. Zoals al is aangegeven bij de tekstgeleding gaat het op fol. 1r om een initiaal binnen een veld met uitlopend penwerk en geschilderde decoratie met zowel botanische als abstracte motieven. Fol. 86v heeft een soortgelijke initiaal en bevat naast de botanische en abstracte motieven een bandenrol met 'S. Appollonia' erop. Tenslotte bevat fol. 7v een initiaal die zich buiten het tekstblok bevindt, met een geschilderd gezicht en eveneens abstracte motieven.

De zuster Appollonia van de bandenrol wordt eveneens in de nota bene van het *Suuerliche capittel* op fol. 48r genoemd als de schrijfster of kopiist van de tekst, echter slechts met één *l*. Hieruit valt op te maken dat zuster Appolonia bij de verluchter bekend was. Het is zelfs mogelijk dat zuster Appolonia niet enkel verantwoordelijk is voor de tekst en de rubriceringen in het handschrift, maar ook de verdere verluchting voor haar rekening heeft genomen en om die reden haar naam op een bandenrol in de verluchting heeft opgenomen. Waarom zij in dat geval haar naam in de nota bene op fol. 48r met één *l* schrijft en op de bandenrol met twee, blijft een raadsel.

Fol. 86v; bandenrol met 'S. Appollonia'

Band

Alles wijst erop dat de huidige band eveneens de originele band is; zo bevindt zich het tekstblok mooi in het midden van de bladspiegel. De band is 150 x 108 x 57 mm, in het midden gemeten, inclusief de bolling van de rug en de ribben, exclusief het beslag en de sluitingen. Er zit een verschil in dikte bij de rug en de frontsnede, de dikte bij de rug is 51 mm terwijl deze bij de frontsnede 58 mm telt. Er is sprake van overstek, de platten zijn boven 7 mm hoger, beneden 3 mm en de platten zijn 4 mm breder dan het boekblok. De band is stijf, de donkerbruine houten platten zijn in zijn geheel

[22] Voor deze vier jaar baseer ik me op de uitspraken van A.K. Offenberg in 'Hoe waterdicht zijn dateringen met watermerken?'.

overtrokken met bruin leren bekleding. Het achterplat komt door slijtage op sommige punten door de bekleding heen.

Het lijkt er sterk op dat hs. 1025 zowel genaaid als gelijmd is, maar omdat de band nog gaaf is, is dit niet helemaal zichtbaar. Er is gebruik gemaakt van omgehangen schutbladen om het boekblok op de platten te lijmen. Tussen het voorplat en de tekst bevinden zich twee schutbladen, achter is er slechts sprake van één schutblad. De buitenste schutbladen zijn palimpsesten. Het lijkt alsof er achter eerst drie schutbladen aanwezig waren, in plaats van één. Alle schutbladen bestaan uit enkelbladen. Achter bevindt zich enkel nog het dekblad, voor zijn zowel het dekblad als het vrije schutblad aanwezig. Omdat duidelijk is dat de schutbladen zijn hergebruikt en deel uitmaakten van een groter handschrift, kunnen we vaststellen dat de schutbladen ouder zijn dan de band.

Achterplat met slijtage en borgplaatjes.

Ik vermoed dat de katernen door de vouw zijn genaaid, omdat deze duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Het soort naaigaren is niet af te leiden. Er is geen sprake van een kneepgleuf, het boek bevat en glad scharnier.

De rug is vast en de byzantijnse kapitalen die verbonden zijn met de rug, bevinden zich zowel aan kop als staart. De rug bevat vijf ribben waarvan de middelste drie dubbele ribben zijn. De rugvelden zijn 32 mm. De ribben zijn 8 mm hoog en zijn niet allemaal even hoog. De rib bij de kop is slechts 5 mm. Het lijkt alsof de enkele ribben bij de kop en de staart ontstaan zijn door de kapitalen. Aan de kop en de staarteinden bevindt zich een beschermrug. De rug is niet versierd of beletterd. De snede van de band is blank en, doordat de rug rond is, enigszins hol geworden.

De band heeft zowel een voorplat als een achterplat, die qua vorm gelijk zijn en beide oversteken. De platten zijn aan de buitenzijde licht afgerond en niet op de een of andere manier verlengd. Er bevindt zich geen belettering op het voor- of achterplat.

De leren bekleding van de platten is versierd met stempels, de voor- en achterplat versiering is nagenoeg gelijk, op een aantal extra stempels op het voorplat na. Er zijn zowel rolstempels gebruikt als losse stempels. De stempels lopen over een fond met een lijnenkader en een ruitenpatroon heen en ondanks het feit dat ze hierdoor de fond raken, lijken ze vrijstaand geïnterpreteerd te worden. De rasters die in de fond zitten, komen veel op banden uit het Duitse spraakgebied voor.[23] De velden die door de lijnen in de fond zijn ontstaan, zijn gevuld met rolstempelafdrukken, die vergelijkbaar zijn met de “Laubstab”-randen[24] in Schunke en “Lindenblatt” bevatten. Als hoekstempel zijn vier losse stempels van de evangelisten gebruikt, van links naar rechts, van boven naar beneden zijn dit Johannes de Evangelist, in de vorm van een adelaar, Mattheus, in de vorm van een mens, Lucas, in de vorm van een rund en Marcus, in de vorm van een leeuw. De evangelistenstempels hebben een doorsnede van 15 mm. Van de evangelisten heb ik geen gelijk stempel

Stempel	Grootte	Vergelijkbare stempels
evangelisten	Ø 15 mm	-
lam	Ø 23 mm	Koblenz
granaatappel	26 x 23 mm	-
Maria met kind	24 x 21 mm	-
rozet	Ø 24 mm	-
lam	Ø 10 mm	Frankfurt (Ø 12 mm)
bloem	11 x 9 mm	-

Overzicht losse stempels boekband.

[23] Een duidelijk voorbeeld hiervan is te vinden aan de achterkant van een handschrift uit Admont, afgebeeld in Schmidt-Künsemüller 1980, p. 81. In dit werk zijn meerdere afbeeldingen te vinden van boekbanden met rasters in de fond.
[24] Schunke 1979, p. 161, figuur 112.

viertal gevonden. In het middenveld bevindt zich het ruitenpatroon van de fond met daarin vier verschillende stempels. Een rond stempel met een lam heeft een doorsnede van 23 mm en heeft sterke overeenkomsten met een stempel gevonden op een band uit Koblenz die ook een doorsnede van 23 mm heeft.[25] Van de ruitvormige stempel met een hoogte van 26 mm en een breedte van 23 mm die een granaatappel lijkt af te beelden, heb ik geen tweede kunnen vinden. De stempel zoals hij hier staat, komt nergens voor, ook niet in andere formaten. De tweede ruitvormige stempel is 24 x 21 mm en bevat een afbeelding van Maria met kind. De enige twee stempels in de overzichten die hiermee overeenkomen zijn die afgebeeld bij Schunke[26], afkomstig van een band uit Lisborn, en die in het overzicht van Hulshof en Schretlen[27], afkomstig van banden die door middel van schenking in de kloosterboekerijen van Utrecht terecht zijn gekomen. Deze stempels zijn echter een stuk groter, respectievelijk 40 x 26 mm en 29 x 26 mm. Van de losse stempel met een doorsnede van 24 mm en de afbeelding van een rozet, heb ik eveneens geen tweede kunnen vinden. De stempel op plaat III van Hulshof en Schretlen[28], afkomstig uit het Hieronymushuis, lijkt er qua formaat en afbeelding het meest op, maar hier is de afstand tussen de bladen net iets groter dan bij de stempel op de boekband waar ze elkaar lijken te raken en op die manier een 'v' creëren.

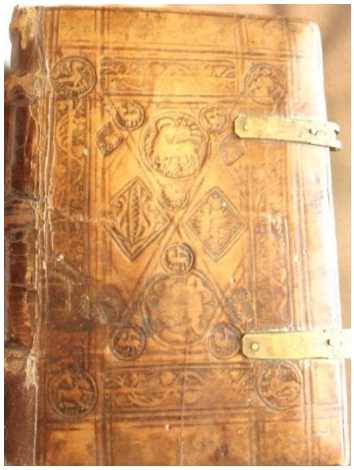

Voorplat met stempels en penmuiters.

Waarin de bestempeling van het voorplat en het achterplat van elkaar afwijken, zijn de kleine stempels. Een ruit met een bloem, waarvan ik eveneens geen tweede heb kunnen vinden, met een grootte van 11 x 9 mm, komt op het voorplat voor in de kleine lege velden die over zijn in het ruitpatroon van de fond. Het achterplat heeft de tweede ruitvorm in de fond niet, waardoor deze velden hier niet ontstaan. Om die reden lijken de kleine ruitjes met bloem aangebracht te zijn in de velden ontstaan door het lijnenkader. De rolstempels lopen hier minder ver door, waardoor er vrije ruimte is ontstaan om de kleine ruitjes te plaatsen. Bij de twee sluitingen staan de ruitjes rechtop, bij de rug zijn ze in de breedte geplaatst. Waarom dit afwijkt, is niet duidelijk. Tenslotte bevinden zich op de voorkant nog zes kleine stempels van een lam, met een doorsnede van 10 mm. Hoewel er veel stempels waren die qua afbeelding overeenkwamen, bleek enkel een stempel uit Frankfurt qua grootte de stempel op hs. 1025 te benaderen, deze meet 12 mm.[29] Vier van de kleine lamsstempels bevinden zich, net als de kleine ruitjes, in de vrije veldjes ontstaan in het ruitenpatroon van de fond, twee anderen bevinden zich in het veld met de grote lamsstempel en de bloemstempel. Het feit dat deze stempel niet op het achterplat voorkomt en op het voorplat over andere stempels heen gedrukt is, doet vermoeden dat hij later is aangebracht om de eigenaar aan te geven, maar hier zijn verder geen argumenten voor gevonden.

Uit onderzoek naar de bestempeling van de band blijkt dat de stempels die sterke overeenkomsten hebben met de stempels op de boekband, alle uit het Duitse spraakgebied afkomstig zijn.

De boekband bevat twee incomplete leren sluitingen. De sluitrichting is voorwaarts, wat te zien is aan het feit dat de penmuiters van de klampsluiting zich nog op het voorplat bevinden. Op het achterplat zijn de borgplaatjes en de resten van de leren sluitlip nog zichtbaar. Het metaal is goudkleurig en bevat versiering in de vorm van ingekraste lijntjes, het bevat geen belettering.
Er is geen sprake van beslag en er zijn ook geen leeshulpen aangebracht. De boekband bevat geen bindersignatuur.

Het feit dat er blind is gestempeld, is een aanwijzing dat de band oorspronkelijk is; deze

[25] Schunke 1979, p. 155, figuur 90.
[26] Schunke 1979, p. 197, figuur 10.
[27] Hulshof en Schretlen 1921, plaat II, figuur 21.
[28] Hulshof en Schretlen 1921, plaat III, figuur 5.
[29] Schunke 1979, p. 153, figuur 36.

stempels werden vooral gebruikt in de periode dat de goudstempeling nog niet was ingevoerd. Voor de Nederlanden betekent dat tot ongeveer 1550.[30] Er is dan ook geen reden aan te nemen dat de boekband geen contemporaine band is. Om die reden dateer ik de boekband, evenals het gehele handschrift tussen 1504 en 1510.[31]

Geschiedenis

De enige bekende eigenaar van hs. 1025 is de Universiteitsbibliotheek van Utrecht, die het nu nog steeds in haar bezit heeft. Wel staat er in de contemporaine nota bene op fol. 48r genoteerd dat de eerste tekst is geschreven door zuster Appolonia. Hoogstwaarschijnlijk is zij de kopiist en gaat het hier dus om een vrouwenhandschrift. Het is niet uit te sluiten dat zuster Appolonia de daadwerkelijke schrijfster is, maar aangezien het handschrift uit verschillende teksten bestaat waarvan in ieder geval *Eyn deuoet boichelgyn* een vertaling van een Latijnse tekst is, is het onwaarschijnlijk dat het gehele handschrift door één en dezelfde persoon geschreven is.

Literatuur

S.G. Axters, *De imitatione Christi. Een handschrifteninventaris.* Kempen, 1971.

Erika Bauer, 'Die oberdeutsche Überlieferung der Imitatio Christi'. In: *Spätmittelaterliche geistliche Literatur in der Nationalsprache.* Red. James Hogg. Salzburg, 1983, p. 111-135.

A. Cordoliani, 'Manuscrits Bernardins des Bibliothèques des anciens monastères d'Utrecht', In: *Mélanges Saint Bernard. XXIVe congrès de l'association Bourguignonne des sociétés savantes.* Dijon, 1954, p. 399-407.

W. Fleischer, *Untersuchungen zur Palmbaumallegorie im Mittelalter.* München, 1976.

K. van der Horst, *Illuminated and decorated medieval manuscripts in the University Library, Utrecht. An illustrated catalogue.* Maarssen / 's-Gravenhage, 1989.

Thomas a Kempis, *De middelnederlandse vertaling van De imitatione Christi (Qui sequitur) van Thomas a Kempis in Hs. Leiden, Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 339.* Leiden, 1954.

H. Tervooren, *Van der Masen tot op den Rijn. Ein Handbuch zur Geschichte der mittelalterlichen volkssprachlichen Literatur im Raum von Rhein und Maas.* Berlijn, 2006.

P.A. Tiele, *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Universitatis Rheno-Trajectinae.* I. Trajecti ad Rhenum / Hagae Comitis, 1887.

Katernentabel

De volgende tabel bevat een systematisch overzicht van de katernen met de folia waaruit ze bestaan, de teksten die ze bevatten en de bijzonderheden in desbetreffend katern. De horizontale lijnen

[30] Cockx-Indestege en Storm van Leeuwen 2011, p. 34.
[31] Zie voor toelichting op de datering de paragraaf 'datering en lokalisering'.

geven tekstgrenzen aan. Wanneer een tekstgrens niet gelijk is aan een katerngrens, heeft desbetreffend katern een a en b-toevoeging gekregen.

Katern	**Folia**	**Tekst**	**Bijzonderheden**
I	1-8	Suuerliche capittel	watermerk drinkkan
II	9-16		watermerk drinkkan
III	17-24		watermerk drinkkan
IV	25-32		fol. 25r & 27r bevatten een zwarte letter naast de binding watermerk drinkkan
V	33-40		watermerk drinkkan
VI	41-48r		fol. 48v is blanco, op 'jesu cristi' links bovenaan na; de tekst is van een andere hand dan de kopiist
VII	49r-56	Eyn deuoet boichelgyn	watermerk drinkkan fol. 49v bevat met potlood geschreven kruisjes en streepjes in de kantlijn fol. 50v bevat een met potlood geschreven kruisje met een streepje eronder in de kantlijn
VIII	57-64		watermerk wapenschild
IX	65-72		watermerk wapenschild
X	73-80		watermerk drinkkan
XI[a]	81-86r		watermerk drinkkan
XI[b]	86v-88	Der geistliche mynnen bryeff	
XII	89-96		watermerk drinkkan
XIII	97-104		op fol. 99r staat "wert" in de kantlijn geschreven; zelfde hand als kopiist fol. 101v bevat twee lijnen aan de onderkant van het tekstblok watermerk drinkkan
XIV	105-112		watermerk drinkkan
XV	113-120		watermerk drinkkan
XVI	121-128		watermerk drinkkan

XVII	129-136		fol. 129r bevat een zwarte letter bij de binding fol. 135v bevat een extra versregel met een '+' in de kantlijn watermerk drinkkan
XVIII	137-144		op fol. 137r zijn onleesbare aantekeningen in een onbekende taal in kantlijn zichtbaar; er mist een stukje rubricering op fol. 137v staat "is" boven versregel 3 geschreven; zelfde hand als kopiist watermerk drinkkan
XIX	145-152		watermerk drinkkan
XX	153-159v		op fol. 156v ontbreekt een initiaal op fol. 157r staat er iets in de kantlijn wat lijkt op een *T*; waarschijnlijk zelfde hand als kopiist het laatste folium is uit het handschrift gesneden, de rand is nog aanwezig (als gevolg van het wegsnijden zit fol. 159 alleen nog aan de bovenkant vast) watermerk drinkkan
XXI	160r-167	Eyn ynnige betrachtinge	watermerk wapenschild
XXII	168-175		watermerk wapenschild
XXIII	176-183		watermerk wapenschild
XXIV	184-191		
XXV	192-200		het lijkt erop dat dit katern uit negen folia bestaat (de helft van het watermerk zit in fol. 199 en de andere helft in fol. 200) watermerk wapenschild
XXVI	201-208		watermerk wapenschild
XXVII[a]	209-215r		watermerk wapenschild
XXVII[b]	215r-216	S. Bernardus	
XXVIII	217-224		
XXIX[a]	225-232r		watermerk wapenschild
XXIX[b]	232r	XV Artikelen	watermerk wapenschild

XXX XXXI[a]	233-240 241-242r		watermerk wapenschild
XXXI[b] XXXII[a]	242r-248 249r	Van vuuff geistlicher sloissen	watermerk wapenschild
XXXII[b] XXXIII XXXIV[a]	249r-256 257-264 265r	Der Palm boem	op fol. 256r ontbreekt een stukje tekst watermerk wapenschild fol. 261v bevat een potloodstreep in de kantlijn watermerk drinkkan
XXXIV[b] XXXV XXXVI XXXVII	265r-272 273-280 281-288 289-296v	Eyn gemeyn manyeren	op fol. 269v staat “vo’” boven de eerste versregel geschreven; zelfde hand als kopiist op fol. 276v loopt de rubricering in de kantlijn door watermerk drinkkan fol. 294r bevat blanco regels watermerk drinkkan fol. 296r & 296v bevatten aantekeningen in de kantlijn over ‘Johannes’ en zijn vermoedelijk verwijzingen naar secundaire literatuur; ze zijn niet heel duidelijk leesbaar en van een derde hand

Transcripties

De teksten

Synt Bernardus contemplacien heeft zich altijd in hs. 1025 bevonden en telt 18 folia, verdeeld over drie verschillende katernen. De tekst is geschreven door een pseudo-Bernardus en is nog niet eerder uitgegeven. Het verhaal gaat over het lijden van Jezus Christus en de (emotionele) gevolgen voor zijn moeder en volgelingen.
Van *Sinte Bernardus contemplacie* zijn twee folia overgeleverd in hs. 131 H 20, dat zich in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bevindt. De tekst bevindt zich op fol. 91 en 86; twee enkelbladen met een afmeting van 146 x 104 mm. De bladen zijn afkomstig uit een ander handschrift en bij de totstandkoming van het convoluut waar ze nu in zitten verkeerd ingebonden. Daarnaast zijn de bladen in de verkeerde volgorde ingebonden; het tweede blad bevat het begin van de tekst. Bij het transcriberen heb ik echter de volgorde uit het handschrift aangehouden. Bekend is dat het convoluut geschreven en ingebonden is in 's Hertogenbosch tussen 1566 en 1576, waarna het in bezit is gekomen van C.P. Serrure. De Koninklijke Bibliotheek heeft het aangekocht op een veiling in Amsterdam. *Sinte Bernardus contemplacie* is eveneens geschreven door een pseudo-Bernardus en is nog niet eerder uitgegeven. De tekst loopt van zondag tot en met zaterdag, waarop Jezus Christus elke dag wordt aangeroepen.

Wijze van transcriberen

Om zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst te blijven heb ik bij het transcriberen de volgende principes gehanteerd:

- Alle letters zijn getranscribeerd zoals ze in het handschrift staan. Dus 'u','v', 'y', 'i', 'j' en 'ij' zijn genoteerd zoals in het handschrift. De 'u' en 'v' en de 'y','ij' en 'i' zijn uitwisselbaar en worden ook zodanig gebruikt door de kopiist. (Bijvoorbeeld 'vyt' voor het woord 'uit'.) De 'lange *s*' en de 'eind-*s*' komen beide in de fragmenten voor, evenals de 'ronde *r*' en de 'stok-*r*'. In het soort *r* en *s* heb ik in de transcriptie geen onderscheid gemaakt, ze zijn alle als respectievelijk *s* en *r* getranscribeerd.
- Hoofdletters, kleine letters, leestekens, spaties en kleuren zijn weergegeven zoals in het origineel.
  Als gevolg hiervan is het mogelijk dat bijvoorbeeld een punt in het handschrift in het midden van de regel staat en hier overgenomen is als '.'. Sommige spaties zijn lastig te zien als woorden dicht op elkaar geschreven staan. Hierbij heb ik naar eigen goeddunken getranscribeerd zonder toelichting.
- De afkortingen zijn opgelost en het opgeloste deel ervan is onderstreept.
- Waar woorden afbreken op het eind van de regel schrijft de kopiist vaak een '-'. Soms wordt dit echter achterwege gelaten, in die gevallen staat er in de transcriptie ook geen verbindingsstreepje.
- Hs. 1025 bevat twee initialen die hoofdstukken lijken aan te geven, respectievelijk een *z* en een initiaal dat het meest op een *t* lijkt. Deze laatste initiaal komt ook in *Synt Bernardus contemplacien* voor. Uit de tekst is niet af te leiden of het om een *t*-initiaal gaat of dat het enkel als hoofdstukaanduiding gezien moet worden. Omdat uit andere teksten blijkt dat het vergelijkbare *z*-initiaal wel als een *z* gezien moet worden, heb ik het als een *t*-initiaal getranscribeerd.

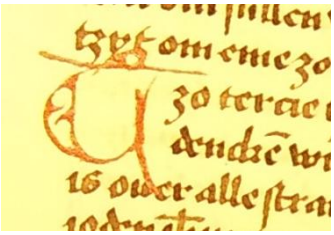

T-initiaal op fol. 223v

Opmaak

In *Synt Bernardus contemplacien* en *Sinte Bernardus contemplacie* wordt gebruik gemaakt van zwarte en rode inkt. Met rood worden de initialen en rubricering aangegeven.

- De initialen zijn in de transcriptie rood gekleurd en vet gedrukt en bevatten een voetnoot met toelichting. Hoofdletters met rubricering zijn enkel rood gemaakt. (In het handschrift staat er een rood streepje horizontaal of verticaal door de letter.) De titels van de hoofdstukken zijn eveneens rood en om ze te onderscheiden van de hoofdletters met rubricering in de transcriptie tevens vet gedrukt.
- Waar de kopiist een woord heeft doorstreept, is dit als zodanig overgenomen.
- Bij woorden die met rood zijn onderstreept, is dit als opmerking opgenomen in een voetnoot.
- Andere verdere bijzonderheden zijn in de voetnoten te vinden.
- De transcriptie uit het convoluut uit Den Haag, bevat op verschillende plaatsen een '?'. Dit betekent dat de letters op deze plaats niet meer leesbaar zijn als gevolg van beschadigingen. Het aantal vraagtekens komt overeen met het aantal te onderscheiden onleesbare karakters.

Synt Bernardus contemplacien

Hs. 1025 Utrecht, UB Fol. 215r-232r

[folium 215r]

16. **Her begynt**

synt bernardus contemplacien

D[32]auit der prohet beschauwende

die passie ind pyn ons heren ihesus

20. cristus in den geist dich danckrende der pas- 5.

sien die he lyden solde met vij getzyden.

[folium 215v]

Ind sprach dyt voir gesprochen worthere

ich hayn vij werff in den dage dynen

loff gesprochen want der prophete die

passie ons heren beschauwet haitee 10.

5. sy geschach so synt wir her met gelereit

[32] Gewone initiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.

dat wir sy beschauwen sullen nu al si
gescheit is Her aff spricht die myn-
ende sele in den boich der mynnen Inde
seit alsus myn gemynde sal woenen 15.
10. tusschen mynen boirsten als eyn gebunt
gen van myrre Ind meynt alsus dat die
gene die ihesum verkoiren hauen vur yr
lieff die sullen die bitter myrre syn
re passie in eir hertz hauen op dat me 20.
15. dat geistliche hertz oeffe ind beschauwe
in der passien ihesu cristi ind op dat eyn myn sch
deck sal dencken op die passie cristi ind op
den genen de om synen wille gepasset ind
gepynger is Dar is noit zo beschrien eyn 25.
20. maneire van eynen beschauwen der pas-
sien ons lieuen heren ihesus cristus[33] want dit

[folium 216r]

is eyn begyne eyns goeden leuens dar
men in vercrygen sal all geistliche doichden
Her om saltu wissen dat die gene dy e 30.
her in vort willen nemen die suillen gern
5. ynnich syn sy moissen vn hueden van ge-
noichlicher spysen van vil drynckens
van onnutzen worden ind blytschaff van
vswendigen troist van creatuiren Want 35.

[33] ‘ ihesus cristus’ met rood onderstreept.

dese synt contrarie 8 passien Inde in be
tzemet niet dat die gene vil gracien hauen
der passien ihesu cristi in synen hertzen de
eine geeft zo vswendiger blytschaff
ind genoichden deser werelt int syns
lichams Ouch sult eir wissen als die
meister sprechen dat eyn groff geistmact
van vil weynnich ind eyn subtyl geist
ind vur nemende macht van weynnich
vil dar al ist sach dat alle punten der pas-
sien her niet in staent veruolgende dat
is gelaissen om dat eyn eicklich na syn-
re macht dar in eine oeffenen sal inde

[folium 216v]

eine gracie gegeuen wert van god in den
dat ouch tzyt is Eir sult vch ouch hauen
in weynen ind in clegelichen worden ind
in bedroiffden hertzen recht off eir on-
sen heren die pyn seget lyden zo eicklicher
tzyt ind sult begynnen zo completen
tzyt Want complete dat beduit dat
veruult is om dat ihesus do veruult had-
de den tzyt die he pretgeren solde zo
H[34]er begynne zo dencken **completen**
in den geist ind sich met den ougen

[34] Gewone initiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.

dyns hertzen wie ihesus sas eyn wyssen 60.
donresdach met synen iongeren ind as
dat paesch lamp Wie dat he sprach dat
15. eyrre eyn weir der eine verraden soilde
ind sy sich onschuldichden ind wie hoich
dat sy die mailtzyt deden Ind danck een 65.
syns lichams ind bloitz dat he dar gaf
den apostelen Ind siet wie dat he synen
20. apostelen vn voisse woissch ind wie he
dar nae pretgerde ind sacht van synre

[folium 217r]

doit dar si sier in bedroift wairen Her 70.
na denck wie he gynck op den berch van
olyueten dar men eine vangen soilde ind
hoer met den oren dynre hertzen wie
5. he sprycht zo synen iongeren staet op
ind laist ons gaen ind laest vch dunck- 75.
en oft yr daer bi wert ind he vch ouch
meynde Ind antwerde in den geist ind
saget ihesus here war solen wir gaen Ind
10. he seet zo mynre passien dar ich licham
lich van vch verscheiden sal werden. 80.
want van mich is geschreuen Ich sal den
heer den slaen ind die schaeff soilen ge
spreyt werden Innd ihesus[35] sacht zo vn soe

[35] Met rood onderstreept.

15. wie dat mich na volgen wilt de neme
op myn crucz ind volge mich nae ant- 85.
werde eine in den geist Och lieue here
Ich gaen met vch zo leuen ind zer doit
ind ich in wille vch niet begeuen mer l
20. here in lais mich niet verscheiden van
vrre migenwerdigheit Her na denck 90.

[folium 217v]

wie he gynck met synen iongeren in eyn-
en boengaert by getsemain Ind dar
dede he eyn schoen sermoen Ind alst ueck-
de der myd der nacht dat he van vn ver-
5. scheiden soulde werden doe nam he s peter 95.
synt Iohan ind synt iacob vsten ionger-
en ind leyde sy op den berch van olyueten
Ind yr sult biden heren blyuen ind hoer-
en wie he sprycht zo synen iongeren suz
10. her so lange dat ich gebeden haen Her 100.
denckt dat he sprach myn sele is be-
droift zo der doit ind siet wie ynnenclich
dat he beede an synen hemelschen vader
ind sprach met groissen anret vader oft
15. moegelich sy so laest den kelck der pynen 105.
van mich Ind also quam he weder inde
vant si slaeffende Her sult eir groisse
met lyden met hauen als yr onsen heren

siet staen in so grosser noit ind ongetroist

20. Her moecht ir also vil vynden dat yr 110.

sprecht zo onsen heren zo troist zo be

[folium 218r]

clagen ind an zo beden Ind hoirt met den

oren vrre hertzen wie dat he sprycht sy

mon in moicht yr niet eyn vre met mari

wachen waecht ind beedt dat yr niet in 115.

5. valt in becoiringen Der geist is bereit

mer dat vleisch is cranck Dan antwer-

de eine O here dat is waer ind bidt een

saggende O here de ons geboden hais zo

wachen ind zo beden verleent mich gra- 120.

10. cie dat ich dat doen mois Ind al is myn geist

bereit dat licham is cranck want he is

vol spysen ind van dranck dat he niet eyn

vre volcomelich met vch wachen in mach

Nu denckt wie he gynck om ander werff 125.

15. zo beeden ind wie he weder quam inde

sy sleiffen Der de werff gynck he met

groissen anxt ind viel op syn knye ind

lach vsser masen lange Ind dar quam

eyn engel eine zo troisten Dit sult eir ouer 130.

20. dencken met bedroiffden hertzen met eynen

mylden met lyden ind sult vallen op die er

[folium 218v]

de met vren auge sicht ind bydt einem[36] alleyn
met den monde mer ouch met den hertzen
Ind wat yr bidt so begert vmmer den 135.
liefsten wille ons heren zo geschien dair
5. in Dar in so blyft also lange zo dat yr
getroist wert van den engel Ind na den
exempel ons heren so sult ir lange beeden
want he dry werff beede dat is dat ir bee- 140.
den sult voir vr sunden voir vr frunt int
10. voir vr vyanden vur leuendige ind vin-
doeden Her sult ir sien in den geist co-
men eyn gsse schaire der ioden om onsen
heren zo vangen Ind myrck wie dat he vn 145.
intgen gaet ind eine syn iongeren vol-
15. gen met groissen anxte he sterck de si dat
sy geinen anxt hauen in solden Ind sprach
zo iudas al cussende vrunt war zo sit
eir gecomen Denck ouch wie oitmoe- 150.
dich ons here was dat he eine cusde ind
20. hiesch eine vrunt die eine ~~vrint~~ verrede
ind zer doit bracht we vn die geistlich

[folium 219r]

syn willen schynende vrunde gotz inde
niet in synt want werencliche mynschen 155.

[36] Hoger geplaatste 'm'.

heeschen knechten ind geistliche lude
heischen vrunder gotz want cristus self sprach
5. zo synen iongeren Nu in heisch ich vch
vmmer niet knechte mer vrunder want
ich hayn vch alle dynck gesacht die ich 160.
van mynen vader ontfangen haen vch
behoirt die werelt zo vlyen ind den
10. vyant zo verwenynen Mer leider vil lu-
de gelichen iudas als die gene die nae
eire genuchden leuen ind geistlichen schyn 165.
dragen van buissen ¶Nu denck wie
rouwelich dat syn iongeren van eine schei-
15. den Och wie noede ind ongetroist mois
ten si eine begeuen met iemerlichen such
ten met weynender stymmen rieffen si ind 170.
spraechen Och lieff meister guede vrunt
ind getruwe vader war sullen wir vlien
20. war moegen wir gaen Och here got wie
duck saegen si omb ind saegen wie ihesus[37] ge

[folium 219v]

uangen wart gebonden ind ewech geleit 175.
den sy so vsser masen seir mynden Och wie
duck vielen sy op der erden ind reiffen
zo den hemel om wraech Och denck
5. oft syn moder dar by gewest hedde niet

[37] Met rood onderstreept.

moicht sy gedaen hauen ind denck op 180.

dich selff Och lieue vrauwe in bedroift

vch niet dat vr lieff kynt myn lieff here soe

ihemerlich wert gehandelt O suesse man

10. wie droeuen dach ind wie ihemerliche

wart vch des morgens doe yr hort sa- 185.

gen dat dyn lieff kynt geuangen was

Hier sult eir wisen dat sint Ancelmus[38]

vraicht marien alsus O man was vch

15. geboetschaft dat vr kynt geuangen

was si antwerde dat alce seer weelich 190.

is Die iongeren quomen lofende ind reif-

fen al weynende O alreliefste vrauwe

vr alre liefste kynt ind ons meister

20. de is geuangen wyr in wysen niet war

he geleit is he is gebonden off sy eine nu 195.

[folium 220r]

gedoit hauen in wissen wir niet inde

denck wat bitterlicher weynen daet

was van man ind van eiren susteren dar

si met woende Ind wie iemerlich dat die

5. iongeren sasen by man ind weynden Och 200.

wie moichte iemant dat laisen he nu

solde weynen met deser bedroifder gesel-

schaff Nu denck op ihesum[39] ind beclaege

[38] Met rood onderstreept.

eine sagende Och lieue here wie gynckt

10. ir onder die wolue ind die boise houde 205.

als eyn saechtmoedich lamp gebonden

Als eyn leerre seit zo onsen heren Ir

waert met eynen harden seile gebonden

om vren hals ind vr hende ind also waert

15. yr iemerlich getzogen ind gesleist ge 210.

lich eynen dieff off moerdener si besen

eir tzende ind bespotten vch met lelichen

gelase ind sloegen vch ind leiden zo anans

hues dar men vrre wach de met bitter

20. en syune Her moicht eir dencken wie 215.

ihemerlich dat si eine hantterden doe

[folium 220v]

sy eine cregen si sloegen ind bespottenden

eine Ind al dit sult eir dencken tussch

en completen ind metten zyt **zo metten**

T[40] zo metten tzyt saltu intspryn- 220.

5. gen met schrienden ougen ind met

seirigen hertzen om die dyngen die he zo

completen gedacht hait Ind dan sult

yr in den geist dencken ind sien onsen heren

sytzen alleyn onder die ioden gescheiden 225.

10. van synen iongeren ind van synen vianden

Denckt in vr hertz ind sprecht zo ein

---

[39] Met rood onderstreept.

[40] Gewone intitiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.

O here ihesus cristus[41] wie versmaet ind onge

eirt sytz ir hertz alleyne onder dat boi-

se volck ind ich vch niet helpen in mach 230.

15. Och lieue here war synt vr frunt die v

troisten ind helpen solden denck wie droe-

ue dat synt iohan[42] ind synt peter waren

do sy dyt sagen ind eine niet gehelpen in con-

ten vort me denck wie cristus sprach zo 235.

20. den ioden Ich sagge vch voir wair ir sult

sien den gotz son sitzen zer rechter hant

[folium 221r]

syns vaders als der busschoff dat hoirt

so schoerde he syn cleider van tzoern

ind spraech he hait got geblassemeirt 240.

Ind dar sloegen si eine die eyn an syn

5. wangen die anderen in syn gebenedide

angesicht ind in synen hals ind tzoe

gen eine met synen haer want alle dat

quaet dat si dencken moichten dat daeden 245.

si eine want si tzorrnich ind verwoet

10. wairen als honde ind dar om in had-

den si geyn ontfermhertzicheit ouer een

Och lieue frunt denckt in vr hertze

off eir dyt gesien hedt in soilt ir niet 250.

weder vallen op onsen heren ind beschu-

[41] 'ihesus cristus' met rood onderstreept.

[42] Met rood onderstreept.

15. denen ind ontfanck die stoisse voir een
ind die slege sprechende zo den ioden
Eir boise honde in doet mynen heren
niet sus groisse quaet ind onrecht mer 255.
slaet mich voir eine Ind des gelichs
20. moicht ir al zo vil vynden dat ir saget
zo den ioden Ind sprecht zo vnsen heren

[folium 221v]

O lieue meister O eynich troist O here
hemelrychs ind ertrychs war om ly 260.
det yr so groisse pyne van den boesen
volck ind yr moicht sy allen doet slaen
5. met eynen worde Her na denck wie synt
peter sas by den vuire ind wermde een
van buisen want dat vur van bynnen. 265.
was vsgegangen Ind denck wie dat he
~~synt peter~~ syns meisters loechende
10. dar heit hoirt Do sach eine ons l here
an met eynen ontfermlichen gesicht Ind
als dat peter vernam wart he infenckt 270.
ind gynck vsten huys al weynende bit
terlich Denck als sprycht ancelmus
15. dat he dar vant die moder ons heren
ind man magdalena die iemerliche
weende Och wie rouwelich vraegden 275.

sy naer cristum peter sprach met[43] weynender

stymmen O man[44] lieue here vrauwe wie ie-

20. merlich wert vr lieff kynt gepynt

Och wie haert weir dat hertz dat niet in

[folium 222r]

smoeltz van traenen alst her decht dat 280.

weynen dat dar was onder die lieue vrun-

der Och lieff vrunt blyft in desen be

schauwen eyn cleyn wile ind weynt

5. dae met marien met peter ind met den

anderen vrouwen Och wie selich synt 285.

die ougen ihesu cristi[45] die met eynen ansien

peter verlichten dat he so iemerlich weyn-

de om syn sunden O mylde vader goeder

10. tieren got ich bydt vch dat ir mich an

siet met den ougen der ontfermhertzicheit 290.

dat ich ouch myn sunden mach bekennen

ind beweynen also dat si mich vergeuen

werden ind ich die pyn ons heren mit

15. man ind synt peter mach beclagen ind

beweynen Ind geft mich lieff here dat 295.

vr bitter lyden nummer me vs mynre

hertzen in mois comen Dar sult ir ein

bydden om syn gracie ind genade ind

[43] 'met' staat boven de regel.
[44] Met rood onderstreept.
[45] 'ihesu cristi' met rood onderstreept.

20. om vrre selen selicheit ind wat vch eyn

beletzen is intgen eine dat he vch dar af 300.

[folium 222v]

verloisse **zo prymen T**[46] zo prymen tzyt

sult eir ouerdencken al weynende wie dat

die ioden quomen ind namen onsen heren

geuangen ind gebonden ind santen eine al-

5. so onder dat volck zo pilatus hins recht 305.

als eynen dieff ind boisen mynschen Inde

siet wie men eine leidet dar vil volckr

vergadert was ind hoirt wie si eine an

rieffen ind spraechen O ihesus[47] eir syt eyn

10. profeet ind in wyst du dyt niet ind bespot- 310.

ten eine Dit ind des gelychs spraechen

die boise ioden zo onsen heren Ind ir sult

comen zo eine ind vallen eine zo voessen

ind clagen syn pine ind syn verdries In

15. dan hoert wie men eine vraicht off he 315.

is der gebundide gotz son Ind he antwer

de sanstmoedelich yr saggeet ind sachte

noch als he des nachtz gesprochen hadt

Eir sult noch sien des mynschen son sitz

20. en zer rechter hant syns vaders Ind 320.

die ioden meynten dat he god geblassemeert

[46] Gewone initiaal, twee regels hoog, steekt boven tekstblok uit.
[47] Met rood onderstreept.

[folium 223r]

hedt ind sloegen eine met eiren henden

in syn angesicht ind in synen hals ind be

spotten ind bespouwen dat liefliche ange

sicht dat he schyne recht off he lazarus 325.

5. gewest hedt dit was in cayphas huis

want als synt ancelmus[48] seet dat man[49] sprach

also Des morgens vroech leidden si myn

kynt vs annas huys zo cayphas inde

do sach ich in alre eirst nae dat he geuan 330.

10. gen was Ind lief snellichen ind sach dat syn

mynlich angesicht bespouwen was van

den ioden ind syn haer getzoegen ind ich

reiff weynende met luder stymen O we myn

alre liefste kynt wie iemerlich sien ich 335.

15. vch nu de also duck van den mynlichen ange

sicht verblyt haue gewest Ind ich wolde

eine om vangen in mynen armen mer

ich wart also ihemerlich van den ioden

gestosen van vn Her na denck wie men 340.

20. ihesum[50] leidt vs cayphas huys zo pilatus

also gebonden dar men verordelen soelde

[folium 223v]

Dae was alle dat volck vergadert zo pry-

[48] Met rood onderstreept.
[49] Met rood onderstreept.
[50] Met rood onderstreept.

men tzyt ihesum[51] zer doet zo verordelen

Dar om sullen wir vergaderen zo diesz 345.

tzyt om eine zo louen ind zo dancken

5. T[52] zo tercie tzyt dan sult eir

dencken wie die nyemere comen

is ouer alle straissen van iherusalem[53] dat die

ioden ihesum[54] geuangen hauen ind doden wil- 350.

len Ind als ir dat hoirt so loest met weyn-

10. enden ougen von . pilatus dar he steet al-

so gebonden geslagen bespouwen ind smet

lich gehandelt ind he eine niet in ontscul-

dichde Nu denck wie ihesus[55] om sach ind dat 355.

he syn lieue moder die reyne edel ma-

15. get sach so groissen rouwe dryuen wat

pynen moist eine dat syn He hadde mere

pyne van synre moder lyden dan he

dede met syns selffs lyden Ind sprecht zo 360.

eine O lieue vader O soisse troist In al-

20. len sy den is vch rouwe ind weder moit

Och wie ihemerlich ind wie droeflich

[folium 224r]

is dit zo ouerdencken in mynlichen geist

lichen hertzen met ynnicheiden Her nae 365.

[51] Met rood onderstreept.
[52] Gewone intitiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.
[53] Met rood onderstreept.
[54] Met rood onderstreept.
[55] Met rood onderstreept.

denck wie dat eine pilatus sant zo herodes

Dar wart eyn groisse vergaderinge van

5. volck die eine nae volgen Och frunt

wie moicht yr gegaen in den gedrange

Och wie gerne hedt eine syn moder 370.

by gewest mer si in moicht Ind ir sult

eir troisten ind leiden ind wie gerne ir si

10. troisten ind soelt off ir moicht Och sy

was dar exemplair der droifheit alle den

genen die ihesum[56] numden Her denck wie 375.

he stont gebonden als eyn sacht lempgen

ind herodes bespottene met synen volck

15. voire eynen geck ind sant[57] weder omb

zo pilatus Her nae denck wie dat eine pi

latus vraechde ind wie he antwerde ind 380.

wie dat in pilatus woilde laisen gaen ind

die ioden wolden eine cruczen Ind denck

20. wie men eine nam onwerdelichen ind

ontcleiden eine Ind sprecht zo eine O

[folium 224v]

soisse ihesus[58] wie men dich alsus ontcleit die 385.

die nachte pleecht zo cleiden Ind siet

wie dat men eine bynt an eyn groisse

calunpme ind sprech zo eine oitmoede-

[56] Met rood onderstreept.
[57] Onleesbaar bijschrift.
[58] Met rood onderstreept.

5. lich O soisse ihesus[59] wie iemerlich bindt
men vch die plecht den geuangen van 390.
den boisen geist zo intbynden Ind be
schauwe wie dat he steit nacht inde
bloes schemelich an der calunpne gebon
10. den Ind siet wie die vermalendide io
den quomen met geisselen ind met roeden 395.
ind sloegen eine dat syn gebundide licham
niet geheels in hadt van den hoifde zo den
voisen Ind siet wie men eine ontbant
15. do si vn moede geslagen hadde Ind mirck
wie dat si eine cleiden met synen cleideren 400.
ind met purperen als eynen coninc ind satten
eine op eynen stoil ind croenden eine met
eynre dornen croenen ind gauen eine eyn
20. riedt in syn hant O lieff vrunt siet
wie ons here sytz zo bespottende coninc is 405.

[folium 225r]

alre coninckgen Nu siet wie syn heillich
bloit louft ouer syn vruntliche wan-
gen Nu siet wie ongenedelich dat si een
slogen ind grutten eine sagende Got
5. grues vch coninc der ioden ind vielen op yr 410.
knyen ind stonten op ind sloegenten in
in syn schone angesicht wie oitmoe

[59] Met rood onderstreept.

lich ind wie gern he dat leedt van liefden

O got vader van hemelrych war om

10. so lydt ir dat vr sone so groisse versmaet- 415.

heit lydt Och here ir syt genedich alle den

genen die vch an roeffen Ind war omb

in syt ir niet genedich minen lieuen heren

war om in laist ir niet comen die enge-

15. len dat si eine hulpen ind dat si dese ver- 420.

malendide ioden verderfden die eine so

grosse pyn doint Her denck wie onsacht-

lich sy eine op hortten van dae he geses-

sen hadt ind leiden eine also gecroynt

20. met dornen ind gecleit met purperen vor 425.

alle dat volck ind pilatus sprach Siet

[folium 225v]

her den mynschen ind si reisen met luder stym-

men L ruisten cruisten Och lieff vrunt denck

do man dat hoirt dat si also rieffen wie ie

merliech sy do geleit Ind denck do pila- 430.

5. tus sach dat he onsen heren ihesum niet verloi-

sen in moicht do gaff he dat ordel ouer

eine dat si eine cruiczen solden Och des

swairen ordels dat doe die suesse ihesus ster

uen moist Och man[60] lieue moder wat 435.

10. moist ir doen al lyden dar yr stont bu-

[60] Met rood onderstreept.

sen huys met vren vrunden die hoff had
den dat he quit gaen soulde Ind do si sagen
eine comen vsten huys als eynen morde
ner Och wie bitterlich sy do weynden 440.
15. Och wie ihemerlich sloech man die mo
der ons heren eir hende zo samen Nu denck
doe die ioden dat crucz op synen hals lei-
den van cranckheit in moicht he is niet
gedragen Och lieue here want ir dat crucz 445.
20. der pynen om mynen wille hait gedra
gen so geeft mich here dat ich dat crucz der

[folium 226r]

penetencie in myn hertz mois dragen
ind vr doichden in mynen licham haue
so dat ich in desen ellendigen leuen mit 450.
vch vereynigen mois in der gracien dat
5. ich nummer van vch verscheiden yn
mois werden in der ewiger glorien Ind
dan soilen wir comen op den berch van
caluarien Dar legt dat crucz neder ind 455.
siet wie eine die ioden bereiden ind siet
10. wie droeuich stont man met eren susteren
ind anderen vrunden **zo setxten tzyt**
T[61] zo sexten denckt met droeuigen hert-
zen wie dat volck vergaderde met 460.

[61] Gewone intitiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.

groissen geluit dar men ihesus doden solde

15. Ind siet wie si quomen met tzoinrnichen

moede ind tzoegen eine syn cleider vs

ind met groisser pynen tzoechgen eine vs

syn neiste cleet want dat cleefde an syn 465.

heillich licham van den bloide doe he

20. gegeisselt was O lieff vrunt siet wie

syn wonden van nuwes begonten zo blo-

[folium 226v]

den Och wie lief eine syn bloit lancks

zo synen licham neder O soisse man droin 470.

ge moder war anret was vch necken

de siet wie man compt ind bindt yren

5. houft doech om syn lynden Hier denck

wie dat si dat crucz bereit hadden ind sacht

ihesus[62] here compt her op lyggen Och wie gern 475.

he dat dede met wie groisser verduldicheit

he dat leet wie sachtmoidich wie gehoir

10. samich ginck he op dat crucz liggen O got

vader van hemelrich wie gehoirsam

hait dyn eynich son gewest ¶Nu siet 480.

met droeuigen hertzen wie dat die ioden ein

hantteir den op dat crucz si namen rynen

15. plomen nagel ind negelden dich an dat

crucz Ind do namen si eyn seil dar si die

[62] Met rood onderstreept.

ander hant met treden zo den loch dar 485.
men si solde negelen ant crucz want si had
den die locher so wyt vs gebort dat si den
20. gebundiden licham moisten seir vs trecken
zo den loch dar men die ander hant negelen

[folium 227r]

solde ind ouch die voisse Die negelen war- 490.
en plomp dat si die wonden veruulden
mer als si eine op hofen ind dat crucz
sweirlich liesen neder vallen in dat loch
5. so scoerden die wonden ind wyden dat licham
also dat dat heillich bloit langs dat crucz 495.
neder lieff Och lieue frunt denck wat
groisser hant geslach dar was van den
vrouwen ind vrunden ind sonderlinge van
10. synre moder die dar quam staen onder
dat crucz ind ontfinck dat bloit syns lich 500.
ams Nu siet wie dat werdige bloit lief
lancs synen armen al synen licham op dat
crucz lieue vrunt siet wie der ouerste
15. priester ind waerich busschoff staet
ind offert synen licham met vs gereckden 505.
armen op den alter des cruces synen he
melschen vader siet wie he verhauen
is an den crucz also moyses eyn serpent
20. verhauen hadt in der woestenyen Als die

kynder van isrler gebesen werden van den 510.

[folium 227v]

fenyn ind wanne si dat serpent an sagen

so worden si gesont so we synen viant wilt

becoiren ind van allen quaeden becoiryn

gen verloist wilt syn de sal ihesum cristum sien

5. hangen ant crucz O lieue frunt an siet 515.

den wisen meister ind mirck wie dat he

leirt syn kynder in den vij worden die

he sprach an den crucz ind ouerdenck si

met ynnicheiden zen eirsten sprach ons lieue

10. here vader vergest vn dat sie doent want si 520.

in wisen niet wat si doent zen anderen

mail zo den scheker de syn quaetheit be-

kant ich sagge vch voir wair Ir sult

hude met myr syn in den paradys zen

15. derden mail beual he syn moder synt io 525.

han ind sacht wyff siet dynen son ind

zo den ionger siet dyn moder sus is eyn

eicklich goit minsch ouch eyn kynt onser

lieuer vrauwen ind si is eyn moder al der

20. genre die eir dienen zen veirden sprach 530.

he myn got myn got war om haistu mich

[folium 228r]

gelaisen dyt in sprach he niet van onuer-

duldicheit mer he dede ons dar met zo wis-

sen die groisheit synre pynen die he leet

recht off he der gotz son niet gewest in 535.

5. hedt Her om soilen wir gern lyden

om synen wille want he so vil geleden

hait om onsen wille zen v mail sprach

he mich dorst siet men gaff eine drynck-

en essich ind galle O soisse ihesus[63] van grosser 540.

10. pynen so smachet vch wail want vr

bloit vs gelofen was ind vch in moicht

niet anders werden dan der bitter dranck

Och al moichten ich vasten c iair ich in

moicht vch niet danckeu des gerychtz 545.

15. zen vj sprach he it is al volbrachtrecht

~~rech~~ off he sagen woilde al dat ich doen

wolde in deser werelt datz al vol doen

alle myn lyden is comen zo eynen ende

ind der doit compt ich in mach niet me 550.

20. Nu denck do dese ij man ind iohannes

stonten ind weenden sonderlinge seir van

[folium 228v]

groissen bitteren wenen swegen si stille ind

in moichten niet sprechen mer sy hoirten

ihesum[64] roifen Ind als man ihesum[65] sach ind he 555.

---

[63] Met rood onderstreept.
[64] Met rood onderstreept.
[65] 'man ihesum' met rood onderstreept.

weder eir so wart he me gepynt van syn

5. re moder lyden dan van syns selfs smertz

Och lieue vrunt blyft in desen beschau

wen eyn wile ind laes dyt lyden gaen

in vr hertz dat dese vrunde leden op dat 560.

ir met vn verblyden moicht ewelichen

10. **T**[66] zo noenen sult eir **zo noenen**

dencken met weynende gedachten

wie ihesus die gebundide gotz son syn ou-

gen neder sleit rouwelich op syn 565.

moder ind neichde syn werdige houft

15. zo synre moder recht off he eir hedt

willen cussen want it moist dar an

eyn scheiden gaen der doit was eine by

met desen sprach he dat leste wort vader 570.

in dynen henden beuele ich mynen geist

20. ind met den verscheit he Och lief vrunt

denck wie syn lieue moder sach eir lieff

[folium 229r]

kynt steruen also bitterlich Och wie ihe-

merlich sy clagende sprechende moicht 575.

lieff kynt wen beueelt ir vr moder

die her blyft so mistroetich O lieff kynt

5. we geeft mich dat ich voir vch sterue of

war om in sterff ich niet met vch also wir

[66] Gewone intitiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.

met eynre mynnen gemynt hauen laest 580.
ons also steruen eynen doet O eynige blit-
schaff O myn troist geft mich dat ich met
10. vch sterue O ihesus lieff kynt gedenckt
vrre ontfermhertzicheit ind verhoert
vr bedroifde moder O eir boisse ioden in 585.
spaert vch nu niet ir die myn kynt ge-
cruist hais cruist mich met dat ich myn
15. leuen enden mach met mynen lieue kynde
alsus ind des gelichs moecht ir alzo vil
sprechen want also synt ancelmus vraicht 590.
off eiren rouwe eyn ende hait Ind in den
geist so moicht ir eir ouch vraegen Ind
20. sy mach vch antwerden ind saggen neen
symeons profecie in was noch niet veruult

[folium 229v]

de seet Dat swert des rouwen sal gaen 595.
durch eir hertz want als myn kynt ge
storuen was ind die ioden quamen ind
brachen den scheker eir beyne inde
5. voisse ontz wie die dar hyngen by myn
en kynde op dat se zo ee steruen solden Inde 600.
als si quomen zo ihesum mynen kynde soe
was he doit dar om in braechen si eine
syn beyn niet mer eyn rytter de blynt
10. was lies eyn sper setzen op syn syde

ind stach eine in syn hertz als ich dyt 605.

sach so wart ich al van mich seluer die

traenen hadden mich begeuen want

ich si al vs geweent hadt des nachtz ind

15. des dachs Die woerde die ich in mich

had in cont ich niet gesprechen als ich 610.

meynt zo sprechen dan scoerde die stem[67]

me also moist blyuen ind ich moist lig-

gen gelich eynen doden minschen van rou-

20. we ind van droifheit Och lieff frunt

alsus moicht ir onsen heren beschouwen 615.

[folium 230r]

doit hangende an den crucz Ind wie ons

lieue vrauwe met den vrunden gotz

also groissen rouwe bedreuen Ind die

ioden bespotten eine ind ihesum onsen.

5. heren siet alsus so sult ir onder tzyden 620.

clagen ind weenen met marien ind met

eiren vrunden om den doit ons heren on-

der tzyden so moicht ir schelden die

ioden dat si so[68] groissen ihemerlichen doit

10. onsen heren an gedaen hauen **zo sves** 625.

T[69] zo vesper tzyt sult eir comen **per**

met groisser ynnicheit ind met ynnigen

[67] Hier lijkt een afbrekingsstreepje met loodstift te zijn geschreven.
[68] Boven de regel geschreven.
[69] Gewone intitiaal, eenvoudig penwerk, twee regels hoog.

hertzen met marien met ioseph van aro
matien ind met nycodemus ind sult on-
15. sen heren helpen aff doen van den crucz 630.
man nam den doden licham in eiren arm
en ind cusden vruntlichen Ind ir sult
eine ontfangen in vren armen des hert-
zen ind helpt eine dragen met marien
20. Ind siet wie he geleit wert dry screde 635.
van den crucz ind man nam syn hoeft

[folium 230v]

in eiren armen ind cusset alzu rouwelich
ind weende also bitterlich ind sprach
al clagende O we myn alre liefste kynt
wat hait ir gedaen dat die ioden vch 640.
5. alsus ongenedelich hauen gepynt In
mynen schoes haen ich vch nu al doet
wat sal dyn drouege moder nu doen
we myn son war is die blytschaff die
ich hadt in vre geboirten och in wie 645.
10. groisse droifheit is si nu verandert sacht
mich alre liefste kynt war om laest
yr mich in so groisse droifheit Als man
alsus clagde ind beweende eirs lieff
kyntz doit so quam synt iohan inde 650.
15. lacht syn houft op ihesus[70] borst ind sprach

[70] Met rood onderstreept.

her vs haen ich gedroncken gotliche
soissicheit mer leider nu drenck ich her
vs alle rouwe ind droifheit Ind do quam
man Magdalena ind weende nie dan al 655.
20. le die anderen ind si sprach O we we
sal mich nu myn sunden vergeuen we

[folium 231r]

sal mich ontschuldigen voir symeon zo
wes voesen sal ich sytzen de mich sal leir
en die gotliche mynne Nu want ons lieue 660.
here niemant in leist bedroeft die lyden
5. om synen wille zo troist synre lieuer
moder ind synen lieuen iongeren so waret
syn licham ouer alr eyn recht off he nie
pyn geleden in hedt behaluen syn heil 665.
ge v wonden die he an den lesten dage
10. tzoenen sal Dar aff was syn moder inde
syn vrunde seir verblyt ¶Nu denckt
wie ioseph nycodemus den licham willen
begrauen Ind man sprach met bedroifder 670.
stymen al wenende Och lieue kynder in
15. begraeften niet alsus haestlich mer ge-
werdicht noch der droeuicher moder dat
ich in doch hauen mach doet Ind wilt eir
eine begrauen so begraeft mich met alsus 675.
was her eyn strydt de also mynlich ind ouch

20. ihemerlich was Ind sy weynden alle so

seir dat si nauwe sprechen moichten want

[folium 231v]

sy saegen die moder bedroift van allen

troist Ind weenden also vil om den rou- 680.

we der moder als si daden om cristus doit

Ind doe man eir lieff kynt niet me sien

5. in moicht doe ginck si lygen op dat

graff Ind do si synt iohan woulde lei-

den in die stat van iherusalem do reiff si 685.

so iemerlich ind sacht O ihesus[71] lieff vrunt

in doit mich niet so groisse onrecht dat

10. ir mich scheet van mynen lieuen kyn-

de want hie wille ich blyuen zo ich

sterue Iohan nam dese edele bedroifde 690.

maget ind leidt si in die stat Ind alle

dese so rouwich sagen die hadden mit

15. lyden met eir ind spraechen Och wie

grois onrecht is deser suuerlicher vrau-

wen gedaen ind eiren kynde Nu denck 695.

do man zo huys quam wie rouwelich

si eirs lieuen kyntz doet beclagde ind

20. ouer dachte alle die pyne die ihesus eir

lieff kynt geleden hadde Ind eir sult

[71] Met rood onderstreept.

[folium 232r]

gaen sitzen ind weynen met eir ind bid 700.
den eir ynnenclichen voir eir seluer ind
vur vr frunde dat si ons gracie moes
vercrygen voir eiren son dat wir ons her
5. also vereynigen moissen in eynen geist-
lichen leuen dat wir nummernie van eir 705.
verscheiden in werden in der glorien
her bouen amen

Sinte Bernardus contemplacie

Hs. 131 H 20 Den Haag, KB Fol. 91 en 86

[folium 86r]

voer my gecruyst, ouer
set my gans in v, ende na -
gelt my metten naghelen
uwer liefden gans in v
5. Dit woort sal men spreken 5.
wt dat binnenste in erch
der sielen ende des lichaems
O[72] Jesu ghy alder **Des sa-**
luchtichste ende **terdaechs**
10. glorioste liefde, wanneer 10.
sal ick gans droncken wor-
den in v, wanneer sal ick
v aenscyn openbaer aen-

[72] Gewone initiaal, één regel hoog, zonder penwerk.

scouwen, wanneer sal ick
15. met v so gans vereenicht 15.
worden, dat ick v niet meer
en vertoorne oft van v ge-
sceyden en worde, hoe lan-
ge sal ick van v ontureemt
20. worden, het is mij een 20.

[folium 86v]

stadich lyden gelyck als
doot sonder v te wesen : O
aldersoetste Jesu ick aen-
bidde uwen hogen naem,
5. ende beuele ende ouerghe- 25.
ue v mynen gees t,
wt ganser herten
In desen woor-
den ghelyc
10. als op den 30.
saterdach
sal men
rusten,:-

[folium 91r]

Sinte Bernardus contem-
placie : Des sondaechs : ~ 35.

O[73] Goede here Jesu **–**

geeft my v?t ick v lief

5. hebbe vie?ichly?k **:** Dit

woort dicmael wel bedacht

ende ghesproken is van won- 40.

derlike crachten **Des maen-**

O[74] myn soete lieue **daechs.**

10. ? heere Jesu gheuet my te

????oelen, met wat on?e-

?????? liefde ghy ons lief 45.

gehadt hebt **:** Dit woort

is met groter innichey te

15. bedencken **Des dys tdaechs.**

O[75] alder liefste Heere Je-

su **:** Ick soude v gaerne lief 50.

hebben ???er sonder v en

mach?t ??niet **:** Dit woort

20. salme? ?s??ken met eenen

[folium 91v]

stercken verlanghen des

herten **Des woonsdaechs** 55.

O[76] Mijns herten liefde

heere Jesu . gheest my te

5. steruen om uwer liefden

[73] Gewone initiaal, twee regels hoog, zonder penwerk.
[74] Gewone initiaal, één regel hoog, zonder penwerk.
[75] Gewone initiaal, één regel hoog, zonder penwerk.
[76] Gewone initiaal, één regel hoog, zonder penwerk.

wille alle dinck **:** Dit woert

sal men met vierichеyt des 60.

herten spreken **: /// : /// : /// : ~**

Des donderdaechs :///:/// :~

10. **O**[77] Mijn alderliefste he-

re Jesu, geeft my tot v een

ootmoedige dienstbaer 65.

dancbaer liefde, dat is een

stadich geuoelen uwer

15. weldaden ende begheerte

v te louen ende te eeren

Dit woort salmen niet 70.

grooter soeticheyt des her-

ten spreken **Des vridaechs**

20. **O**[78] Mijn Heere Jesu

Vergelijking beide teksten

Hoewel beide teksten eenzelfde, volgens Robrecht Lievens ongebruikelijke, titel hebben, blijkt dat zij in de verste verte niet op elkaar lijken. Ook hebben zij geen duidelijke overeenkomsten met de *Meditationes* van pseudo-Bernardus die Robrecht Lievens in zijn artikel bespreekt. Helaas is het mij niet gelukt om het Latijnse origineel te achterhalen. Ik maak hieruit op dat het toeval is dat zowel het fragment in hs. 1025 als het verkeerd ingebonden fragment in KB 131 H 20 beide de titel *Synt/Sinte Bernardus contemplacie(n)* dragen. Het blijkt dat de mogelijkheid bestaat dat totaal verschillende teksten onder dezelfde titel in handschriften voorkomen. Daarom verdient het de aanbeveling om bij onderzoek altijd eerst te controleren of het daadwerkelijk om dezelfde teksten gaat, of dat zij toevalligerwijs dezelfde titel hebben gekregen.

[77] Gewone initiaal, één regel hoog, zonder penwerk.
[78] Gewone initiaal, één regel hoog, zonder penwerk.

Bibliografie

Erika Bauer, 'Die oberdeutsche Überlieferung der Imitatio Christi'. In: *Spätmittelaterliche geistliche Literatur in der Nationalsprache.* Red. James Hogg. Salzburg, 1983, p. 111-135.

Bart Besamusca en Ada Postma, *Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de 'Lancelot en prose' overgeleverd in de 'Lancelotcompilatie'. Pars 1.* Hilversum, 1997.

Jos A. A. M. Biemans, *Onsen Speghele Ystoriale in Vlaemsche. Codicologisch onderzoek naar de overlevering van de 'Spiegel historiael' van Jacob van Maerlant, Philip Utenbroeke en Lodewijk van Velthem, met een beschrijving van de handschriften en fragmenten.* Deel II. Leuven, 1997.

Elly Cockx-Indestege en Jan Storm van Leeuwen, *Spespaneel en drakenstempel. Een terminologie voor de beschrijving van de versiering van de boekband.* Nijmegen, 2011.

G. Gerritsen-Geywitz, A.J. Geurts, H.M. Hülsmann en J. Storm van Leeuwen, *Leidraad bij het beschrijven van een boekband.* Brussel, 2002.

A. Hulshof en M. J. Schretlen, *De kunst der oude boekbinders. XV^de^ en XVI^de^ eeuwse boekbanden in de Utrechtsche universiteitsbibliotheek, beschreven en afgebeeld.* Utrecht, 1921.

Ernst Kyriß, *Verzierte gotische Einbände im alten deutschen Sprachgebiet.* 4 delen. Stuttgart, 1956.

Otto Mazal, *Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit.* Graz, 1970.

Robrecht Lievens, 'De Meditationes van Ps.-Bernardus in het Middelnederlands'. In: *Serta devota. In memoriam Guillelmi Lourdaux. Cultura mediaevalis.* Red. Werner Verbeke, Marcel Haverals, Rafaël de Keyser en Jean Goossens. Leuven, 1995, p. 315-334.

A. K. Offenberg, 'Hoe waterdicht zijn dateringen met watermerken?'. In: *De Boekenwereld. Tijdschrift voor boek & prent* 9 (1992), p. 2-11.

Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller, *Corpus der gotischen Lederschnitteinbände aus dem deutschen Sprachgebiet.* Stuttgart, 1980.

Ilse Schunke, *Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben.* Deel I. Berlijn, 1979.

Lore Sprandel-Krafft, *Die spätgotischen Einbände an den Inkunabeln der Universitätsbibliothek Würzburg. Eine Dokumentation.* Würzburg, 2000.

Helmut Tervooren, *Van der Masen tot op den Rijn. Ein Handbuch zur Geschichte der mittelalterlichen volkssprachlichen Literatur im Raum von Rhein und Maas.* Berlijn, 2006.

Peter Wind, *Die verzierte Einbände der Handschriften der Erzabtei St. Peter zu Salzburg bis 1600.* Wenen, 1982.

http://www.mmdc.nl/

http://www.piccard-online.de/